

ISSN 0972-2335

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਦਸੰਬਰ 2020

ਮੁੱਲ 15/-

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਸੋਮਵਾਰ (ਇਕ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ)

ਸੋਮਵਾਰ ਸੁੰਦਰ ਜਦੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ,
ਖੁਲ੍ਹੇ ਬੋਲ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਭੀ ਪਾਠ ਨਿਤ-ਨੇਮ ਕੀਤਾ,
ਬੀਤੀ ਉਮਰਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਇਸਾਈ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾਹੀਂ ,
ਨਾਲ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਇਕੋ ਪਿਆਰ ਤੇਰੇ ।
ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਕਰੋਂ ਪੂਰਾ ,
ਸਭਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਚਿੱਤ ਉਦਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਸਾਦਾ ਪਹਿਨਣਾ ਤੇ ਸਾਦਾ ਖਾਣ ਰਖਿਆ,
ਭੈਣ ਭਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਗੁਫ਼ਤਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਪ੍ਰਾਤਾ ਕਾਲ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਉਠਣਾ ਏ,
ਹੋਵੇ ਸੁੱਖ ਤੇ ਭਾਂਵੇ ਬੁਖਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਜਲ ਨਾਲ ਠੰਢੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ,
ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਹੁਨਾਲ ਤੇਰੇ ।
ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ,
ਮਗਰੋਂ ਸਿਮਰਨਾ ਭਜਨ ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੇ ।

ਸੋਮਵਾਰ (ਫ਼ਕ ਸਿਟ੍ਰੀ ਯਾਦ)

ਸੋਮਵਾਰ ਸੁੰਦਰ ਜਦੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ,
ਰਕੁਲੇ ਬੋਲ ਤੇ ਸੁਹਯੋ ਵਿਚਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਕੀ ਪਾਠ ਨਿਤਨੇਮ ਕੀਤਾ ,
ਕੀਤੀ ਤਮਰਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਫਿੰਦੂ ਸਿਖ ਈਸਾਈ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾਹੀਂ
ਨਾਲ ਸਭਨਾ ਦੇ ਫ਼ਕੋ ਪਯਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਲੋਭਵੰਦ ਦੀ ਲੋਭ ਨੂੰ ਕਰੋਂ ਪੂਰਾ ,
ਸਭਨਾ ਦੇਖਿਆ ਚਿਤ ਤਦਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਸਾਦਾ ਪਹਨਣਾ ਤੇ ਸਾਦਾ ਰਾਘਾ ਰਕਿਆ,
ਭੈਣ ਭਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਗੁਫ਼ਤਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਪ੍ਰਾਤ:ਕਾਲ ਸਵੇਰੇ ਨੂੰ ਉਠਣਾ ਏ ,
ਹੋਵੇ ਸੁਖ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬੁਖਾਰ ਤੇਰੇ ।
ਜਲ ਨਾਲ ਠੰਢੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ,
ਸਰਦ ਰੁਤ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਹੁਨਾਲ ਤੇਰੇ ।
ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਕਮ ਕਰੀ ਜਾਘਾ ,
ਮਗਰੋਂ ਸਿਮਰਨਾ ਭਜਨ ਕਰਤਾਰ ਤੇਰੇ ।

ਪੁਸਤਕ - ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜਾਂ: ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
 ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀਐਚ. ਡੀ
 ਸਹਿਯੋਗੀ
ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੪/੮/੯੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੯੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ :15 ਰੁਪਏ
- ▲ ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ : 150 ਰੁਪਏ
- ▲ ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ : 1500 ਰੁਪਏ
- ▲ ਵਿਦੇਸ਼ : ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR1500
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
 ਫੋਨ : 0172-2772660, 098140 53630
 e-mail: drjagirsingh@gmail.com
 Website : http://www.amritkirtan.com

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ
 ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼
 ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਮੈਦਰ, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ
 (ਫੋਨ :0172-4782705, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ
 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਸੋਮਵਾਰ (ਇਕ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ) ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ	ਟਾ-2
ਮਿੱਤਰ ਅਸਾਡੇ ਸੇਈ	2
ਸੰਪਾਦਕੀ : ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ - ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ	4
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਛਾਣ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	6
ਗੁਰਮਤਿ ਸੇਵਾ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ	9
Book Review of: Life and Legacy of Guru Nanak Dev ji Book by-* S. Makhan Sing	16
ਪ੍ਰੈਸ ਰਿਲੀਜ਼ (ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,ਪਟਿਆਲਾ)	19
ਸੁਰ ਲਿਪੀ -ਰਾਗ ਤਿੱਤੋਟੀ-ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ	20
ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ	ਟਾ-3-4

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/-/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012 and now valid in perpetuity, Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali. Donations can also be sent by money order at the address **AMRIT KIRTAN TRUST (Regd.)** 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The bank details are : **AMRIT KIRTAN TRUST** Saving Bank A/c No. 65079603302, IFSC : SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Name and Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.

 ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

(ਆਉ ਚਰਚਾ ਕਰਿਏ)

(Dear all ji. let us discuss ..why we like music? you can give answer in English punjabi hindi. psychologically, socially physically etc. Send your answer with name mobile and place. It will be published in magazine Amrit kirtan. ..best Regards Dr Jagir Singh Chandigarh)

Music is a part of every known society, past and present, and is common to all human cultures across the globe.

The emotions caused by music, the attitudes of its composers and players, and the venues it is played can also vary from time to time and place to place. The music one person loves might be painful for another to listen to, and vice versa!

These music quotes tell us what music is, how it makes us feel when we play or listen to it, and [how powerful it can be](#). Whether you love Classical, Jazz, Country, Rock, or Pop, you'll also find music quotes from some of your favorite musicians and composers. Put on your favorite playlist and enjoy!

Quotes About Music

“Music is the language of the spirit. It opens the secret of life bringing peace, abolishing strife.”– **Kahlil Gibran**

“Music is the only language in which you cannot say a mean or sarcastic thing.”
– **John Erskine**

“Music is the moonlight in the gloomy night of life.”– **John Paul Friedrich Richter**

“If Music is a Place — then Jazz is the City, Folk is the Wilderness, Rock is the Road, Classical is a Temple.”– **Vera Nazarin**

“Love is friendship set to music.”– **Jackson Pollock**

“Music is the universal language of mankind.”– **Henry Wadsworth Longfellow**

“Music is the literature of the heart; it commences where speech ends.”

– **Alphonse de Lamartine**

“Music is the art which is most nigh to tears and memory.”– **Oscar Wilde**

“Music is nothing else but wild sounds civilized into time and tune.”– **Thomas Fuller**

“Music is your own experience, your thoughts, your wisdom. If you don't live it, it won't come out of your horn.”– **Charlie Parker**

“One good thing about music, when it hits you, you feel no pain.”– [Bob Marley](#)

“Music produces a kind of pleasure which human nature cannot do without.”–

Confucius

“Where words fail, music speaks.”– **Hans Christian Anderson**

“How is it that music can, without words, evoke our laughter, our fears, our highest aspirations?”– **Jane Swan**

“Music is like a dream. One that I cannot hear.” — **Ludwig van Beethoven**

“Without music, life would be a mistake” — **Friedrich Nietzsche**

“I can chase you, and I can catch you, but there is nothing I can do to make you mine.” — **Morrissey**

“Music gives a soul to the universe, wings to the mind, flight to the imagination and life to everything.” — **Plato**

“How is it that music can, without words, evoke our laughter, our fears, our highest aspirations?” — **Jane Swan**

“If I were not a physicist, I would probably be a musician. I often think in music. I live my daydreams in music. I see my life in terms of music.” — **Albert Einstein**

ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਫਤਰੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਡਾਇਰੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ । ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ । ਦਫਤਰ 31 ਸਾਲ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ । ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਉਥੇ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸੀ । ਤਿੰਨ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲਾ ਕਮਰਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ । ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਫਰਸਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਖਰੀਦੀਆਂ ਸਨ । ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ ਕਿ ਸਮਾਂ ਕਿਧਰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਕਈ ਵਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿਆਂ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਛਾਂਟਣ ਲਗਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਸੰਮੋਹਨ ਜਿਹਾ ਛਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਛਾਂਈ ਮਾਈਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ । ਹੁਣ ਇੱਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪਿਛਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ 1989 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਨਾਵਲ ਡੇਵਿਡ ਕਾਪਰਫੀਲਡ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਨੁਵਾਦ । ਨਾਵਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਪਰ ਉਸਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਜੋ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਛਪੀ ਹੈ । ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਬਾਰੇ ਛਪੇ ਦੋ ਪੈਰੇ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗੇ ਹਨ । ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦੇ ਨੌਜੁਆਨ ਲੇਖਕ ਪੁਰਾਤਨ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਾਰਤਕ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਹ ਮੇਰੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਥੀ ਦਾ ਤਕਾਜ਼ਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰੋ-----ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਦਾ ਬਹਾਰੀ ਬੂਟਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਿੱਟੀ, ਜਲਵਾਯੂ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵੀ, ਜਿਥੇ ਵੀ ਲਾ ਦੇਈਏ, ਉਹ ਉਸ ਭਾਂਗਾਂ ਭਰੀ ਧਰਤ ਤੋਂ ਅਹਾਰ ਲੈ ਪੁੰਗਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਫਲ, ਜੋ ਵੀ ਜਦੋਂ ਵੀ

ਖਾਏਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਕ ਸਦੀਵੀ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਰੀ ਮਾਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਗੱਲਵਕਤੀ ਪੁਆ ਦੇਣਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਸਰਵੋਤਮ ਸਾਹਿਤ ਕਿਰਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਮਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਗੁਲਾਲ ਛਿੜਕਦੀਆਂ ਖੇੜਾ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ, ਜੀਣ ਥੀਣ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀਆਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦੀਆਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੰਡਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਮੁਕੱਦਸ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਰੋਲ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਲਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਜਾਮੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਛੋਹ ਜਦੋਂ ਅਨੁਵਾਦਕ ਰਚਨਹਾਰ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਾਂਝ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਘੁਲਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸੁਹਜ ਸਵਾਦ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਅਡੋਲ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰਖ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਲਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਲਿਖਤਾਂ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ, ਸਮਝੀਆਂ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।-----ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਾਰਜ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਪੁਚਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਮਾ

ਕਮਲੀ ਨਿਯੂ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਛਾਣ

ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪੂਰਵ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਭਗਤ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਅੱਡਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਨ ਪੱਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਰਬ ਲੋਕਾਈ ਤੱਕ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਨ ਪਰੰਪਰਾ ਚਲਾਈ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਬਣਾਉਦਿਆਂ ਨਵੀਨ ਅਰਥ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਨਵੀਨਤਾ ਸਦਕਾ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਗੀਤਕ ਤੱਤ ਰਾਗ, ਗਾਇਨ, ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਰਹਾਉ, ਅੰਕ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਹਿਤ ਬਾਣੀ ਫੁਰਮਾਨ ਇਸ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਸੰਗੀਤ ਸਿਰਲੇਖਾਂ, ਸੰਕੇਤਾਂ, ਫੁਰਮਾਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿਰਲੇਖ ਰਾਗ ਹੈ ਜੋ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗ ਅਧੀਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕ ਫੁਰਮਾਨ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ 31 ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਅੰਕਣ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਾਣੀ ਭਾਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਅਟੁੱਟ ਸਾਂਝ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਨਾਤਨੀ, ਦੇਸੀ, ਰਿਤੂ ਕਾਲੀਨ, ਇਲਾਕਾਈ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਪਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਬਾਣੀ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਅਸ਼ਟਪਦੀ, ਪਦੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਤਾਲ ਆਦਿ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਾਰ, ਛੰਤੁ, ਘੋੜੀਆਂ, ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਆਦਿ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਅੰਕਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਾਰ ਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਗਾਇਨ ਹਿਤ ਅੰਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਅੰਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਭਾਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ੧, ੨, ੩, ੪ ਆਦਿ ਅੰਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਵੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਉਪਦੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪਦੇ, ਦੁਪਦੇ ਵਿਚ ਦੋ ਪਦੇ ਅਤੇ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਪਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਕਾਂ ਜਾਂ ਅੰਤਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ, ਦਲੀਲਾਂ, ਉਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਹਰ ਅੰਤਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਤੇ ਆਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਰਹਾਉ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਧਰੁਵ ਪਦ ਸਥਾਈ ਜਾਂ ਰਹਾਉ ਵਾਗੂੰ ਹੀ ਸਥਿਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰੇ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸੰਤ ਭਗਤ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਈ ਰਹਾਉ ਲਈ ਟੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਚਾਰ ਤੱਕ ਰਹਾਉ ਪਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਰਹਾਉ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

ਉਕਤ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧੁਨੀ, ਘਰ, ਜਤਿ, ਸੁਧੰਗ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤਕ ਸਿਰਲੇਖ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਹਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਸਮੂਹ ਸੰਗੀਤਕ ਸਿਰਲੇਖ ਸੰਕੇਤ ਰਾਗ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਆਦਿ ਸਹਿਤ ਸ਼ਬਦ

ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਰਿਯਾਦਾ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਣੀ ਵਿਧਾਨ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਲੇ ਸੰਦੇ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤਕ ਖੁਲਦੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਸਵੈ-ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਉਕਤ ਵਰਣਿਤ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਇਕ ਨਿਸਚਤ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੰਗੀਤ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਸਮਰਾਟ ਅਕਬਰ ਦੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰਾ ਯੁਗ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਬਰ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਵਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਗੁਰਮਤਿ ਇਸੇ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਸੁਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਸੰਪਾਦਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਧਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ, ਲਿਪੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਨਿਬੱਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਅੱਜ ਵੀ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਬਲੋਕਾਈ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਮਕਾਲੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਗਾਇਨ ਤੇ ਵਾਦਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

**ਫਾਉਂਡਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ-ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ**

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੋਣਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਇਕ ਕੁਟੰਬ ਪਰਿਵਾਰ, ਇੱਕਲਾ ਚਾਹੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਝਾਤ ਸਭ ਨੂੰ ਪੁਆ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਕ ਬਣੀ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਸਭਾ, ਸੰਸਥਾ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਥੱਲੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕਰਕੇ ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ ਉੱਚਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀ ਕੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੱਛੇ-ਅੱਛੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਬੁਧੀ ਜੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਚ ਤੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸੰਮੇਲਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਕਾਰਜ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਉਸ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਉਦਮਸ਼ੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੈ।

ਕਾਲਜ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਹੈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਲੇ ਮੰਚ ਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈਣੀ ਹੈ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਯੋਗ ਢੰਗ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੰਚ ਤੋਂ ਉਠੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਗਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਗਿਣਤੀ ਵਰਗ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਮਾਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਮੇਲਨ ਸਮਾਰੋਹ, ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਭ ਦੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ, ਸਾਹਿਤ, ਸੰਗੀਤ ਆਦਿ। ਇੰਨ੍ਹਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣਾ ਸੂਝ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਐਸਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ

ਵੀ ਆਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ, ਸਰੀਰਿਕ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਵਾਂਗ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ, ਸੰਗੀਤ, ਆਤਮਾਂ ਦੀ ਧੁਰੇ ਮਿਲੀ ਆਉਸ਼ਧੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਿਆ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਪਰਬਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਤੋਂ ਵਾਝਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਦੀ ਭਿਣਕ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਆਨੰਦ ਮਾਨਣ ਲਈ ਦੌੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਟਕਦੀ ਜੀਵਨ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ, ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ, ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ, ਮਿਲੀ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਦਾਤ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਵੰਡਣਾ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਇਨਾਇਤ ਹੈ।

ਟਕਸਾਲਾਂ, ਸਕੂਲ ਵਿਦਿਆਲੇ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਕੜੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਨਾ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਿਖਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਖਰਿਆ ਪੁਖਰਿਆ ਸੰਗੀਤ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ, ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਉਚ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਕੇ ਆਖੀਏ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਜੋ ਅਸਲੀਲਤਾ ਵਲ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਅਨਰਸਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕ ਰਫ਼੍ਯੇ ਤੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਵੱਲ ਮੋੜ ਰੱਖੇ।

ਇਸ ਦੇ ਗਾਇਨ ਲਈ ਵੀ ਪਹਿਲੋ-ਪਹਿਲ ਮਿਰਾਸੀ ਸੀ, ਰਬਾਬੀ, ਢਾਡੀ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਗਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਉਦਰ ਪੂਰਨਾਂ ਵੀ ਕਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਵਾਰਨ। ਮਿਰਾਸੀ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਚੌਥੇ ਹਿਸੇ ਦਾ ਵਾਰਸ, ਕੁਝ ਨਾ ਵੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਹੱਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਹੈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨਾਂ ਕੁ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਸੰਵਾਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਅੱਛੇ-ਅੱਛੇ ਪਖਾਵਜੀ, ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਕ ਰੱਖ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫਾ -ਵੇਤਨ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਛੇ-2 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਤਬਲਾ ਪਖਾਵਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਨਿਖਾਰ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮ ਖਾਨਾ ਇਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਚੰਗੇ-ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹੋਏ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸਿੰਘਾ ਵਾਲਾ ਵਿਦਿਆਲਾ ਅਤੇ ਮੋਗਾ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ

ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਡੇਰਾ ਦਾਉਧਰ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗੀ ਬਾਬਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਖੁਸਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਹਰਮੋਹਣ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਗੀ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੁਲਾਰ, ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਠਠੇ ਟਿੱਬੇ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਾਈ ਸਮੰਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਫਕਰ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੌਮਲ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜਖਮੀ, ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਹੋਏ।

ਇਹ ਉਹ ਕੀਰਤਨੀਏ ਰਾਗੀ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਗਾਇਆ ਵਜਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ। ਇਸ ਪਣਾਲੀ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀ ਕਠਿਨ ਤੱਪਸਿਆ ਤਾਲ ਦੀ ਹੈ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਾਂਗ ਇੰਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਨਾਮ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਦੂਰ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਨੂੰ ਪੜ ਲਫਜ਼ ਲਾ ਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬੰਦਿਸ਼ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਨਾਨੀ ਪੜਨਾਨੀ, ਨਾਨਾ ਪੜਨਾਨਾ, ਦਾਦੀ ਪੜਦਾਦੀ, ਦਾਦਾ ਪੜਦਾਦਾ, ਪੋਤਾ ਪੜਪੋਤਾ, ਇਹ ਲਫਜ਼ ਦੂਰ ਦੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਨੂੰ ਭੁਲਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਾਲਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਬਣੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ - ਨਰ ਨਰਹਿ ਨਮਸਕਾਰੇ ਕਾਲਨ ਬਲਨ ਬਸੁਪ

ਗਗਨ ਏਕ ਏਕੰਕਾਰੇ

ਹਰਨ ਭਰਨ ਪੁਨ ਪੁਨਹਿ ਕਰਨ ਨਹਿਰ ਨਾਰਿਹ

ਨਿਰਾਹਾਰੇ

-ਅਤੇ-

ਐਸੀ ਹੋਇ ਪਰੀ ਜਾਨਤੇ ਦਇਆਰ

ਮਾਤਰ ਪਿਤਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਨ ਸੰਤਨ ਪਹਿ ਬੇਚਾਇਉ

ਜਾਤ ਜਨਮ ਕੁਲ ਖੋਈਐ ਹਉ ਗਾਵਉ ਹਰ ਹਰੀ”

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਚਲਨ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੈਅਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਇਕ-ਇਕ ਅੱਖਰ, ਮਾਤਰਾ, ਲੈਅ ਦੀ ਕੜੀ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੜਤਾਲ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਵਜਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ਅਤੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ

ਸਵਰ-ਲਿੱਪੀ ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਨੇ ਅੱਜ, ਤੱਕ ਕੁਝ ਚੋਣਵੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਸੀਨੇ-ਬਸੀਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਾਂਭ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾ ਮੋੜ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਟਕਸਾਲਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਣ ਥਾਉ-ਥਾਂਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਰੋਕ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ । ਕੁਝ ਕੀਰਤਨੀ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਇਹ ਬੰਦਸ਼ਾ ਹਨ ਉਹ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵੰਡਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਨ੍ਹਾ ਬੰਦਸ਼ਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਅੱਖੇਪਨ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੌਮ ਨੇ ਕੀ ਦੇਣਾ ਹੈ । ਕੇਵਲ ਗਿਣਤੀ ਮਿਣਤੀ ਤਨਖਾਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਇਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਜੋ ਉਸਤਾਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾਗਤ ਸੀ ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ । ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਕੈਸਟਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ, ਫਿਲਮੀ ਮਨਮੋਹਿਤ ਤਰਜਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਗਾ ਕੇ, ਰਾਗ ਰਹਿਤ ਰਾਗੀ ਅੱਜ ਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਬਣ ਬੈਠੇ ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਸੰਭਾਲਣਾ ਇਸ ਦੀ ਸੋਚ ਕਿਸਨੂੰ ਹੈ? ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ” ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਇਕ ਅੱਛੇ ਗਾਇਕ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਮਹੰਤ ਗੱਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਸਨ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਜੋਹਰਾ ਬਾਈ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਰੋਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਸਿਸ਼ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਪਦਵੀ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਿੰਨਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਰਣਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਨੱਥੂ ਰਾਮ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਿੰਨਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਨਾਮਣਾ ਕਮਾਇਆ ਹੈ । ਭਾਈ ਸਾਂਈ ਦਿੱਤਾ, ਬਾਬਾ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਤਬਲੇ ਅਤੇ ਗਾਇਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅੱਜ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ, ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਖਾਲਸਾ ਯਤੀਮ ਦਾ ਰਾਖਾ ਬਣਕੇ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀਰੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਦੋਂਦਾ ਸੀ । ਅੱਜ ਦੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਇਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਮੁਥਾਜ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਮੁਥਾਜਾਂ ਦੀ ਜੋ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੁਸੀ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਧਰੁਪਦ, ਅਤੇ ਖਿਆਲ ਅੰਗ ਨਾਲ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਵੀ ਤਬਲੇ ਅਤੇ ਪਖਾਵਜ ਬਾਜ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਛੰਦ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਅੰਗ ਤਾਲ ਯੱਕਾ, ਏਕਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਲੋਕ ਧਰੁਪਦ ਧਮਾਰ ਵਾਂਗ ਆਲਾਪ ਰਾਹੀ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਉੜੀ ਵਾਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਗਾਈ ਅਤੇ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਤਾਲ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੋਣਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੈ। ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਹੱਥ ਤਾਲੀ ਦੇ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣਾ ਤਾਲ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਖਾ ਨਹੀਂ, ਬਾਕੀ, ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਖਿਆਲ ਗਾਉਣ ਲੱਗਿਆ ਕੇਵਲ ਮੁਖੜਾ ਪਕੜਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਦੀ ਇਕ ਲਾਇਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰੇ ਦੀ ਇਕ ਲਾਇਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਮੁਖੜਾ ਪਕੜਨ ਲਈ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾਂ, ਖਾਲੀ ਸਮ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬੇ-ਧਿਆਨੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਅੰਤਰਾ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੱਖ ਤੋਂ ਟਲਦਿਆਂ ਅੱਜ ਦੇ ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਗ ਤਾਲ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਹਟਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸਿੱਖਣ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਤੇ ਪੈਸਾ ਵੀ ਵੱਧ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਗਏ ਕਿ ਤਾਲ ਅੱਜ ਕੱਲ ਕੌਣ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕੀਰਤਨ ਵੈਸਾ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ, ਦਸ਼ਾ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਇਸ ਗਫਲਤਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਸਾਥੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਾਲ, ਛੰਦ, ਘੋੜੀਆਂ, ਸੋਹਲੇ, ਦੋਹਰੇ, ਵਾਰ, ਅਸਟਪਦੀਆਂ, ਅੰਜਲੀਆਂ, ਸੁਪੰਗ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਤਾਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ ਜੇ ਇੰਨਾਂ ਛੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲ ਰਹਿਤ ਘੜੀ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਆਨੰਦ ਤਾਲ ਵਿਚ ਪਾਠ ਪੜਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਦੋਹਰੇ ਸਵੇਯੈ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੀ ਗਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿਹਨ ਚੱਕ੍ਰ ਤਾਲ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਆਨੰਦ ਮਈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਨਾ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਪਾਠ, ਲੈਅ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਆਨੰਦ ਗਾਇਕ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਆਵੇਗਾ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ, ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਛੰਦ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਛੰਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਲ ਲੈਅ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਹਰ ਛੰਦ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਲੈਅ ਮਾਤਰਾ ਝੋਲ ਦੀ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਾਲ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜੈ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਦ (ਪ੍ਰਮਾਦਿ ਪੁਰਖ ਮਨੋ ਪਿਸੇ) ਪੰਜ ਮਾਤਰ ਦਾ ਛੰਦ ਤਾਲ ਝਪਤਾਲ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਹਰ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚੋਂ ਤਾਲ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਵਰੂਪ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੰਦ ਘਰ 17 ਤੱਕ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਛੰਦ ਮਾਤਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਦਰ ਸੰਖਿਆ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ, 17 ਤੱਕ ਲਿਖੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਰਥ 17 ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਾਗ 31 ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸੀਮਿਤ ਹਨ।

ਬਾਣੀ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਅਸਥਾਈ ਅੰਤਰਿਆ ਦਾ ਇਕ ਪੂਰਨ ਸਡੌਲ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਤਾਲ, ਮਾਤਰਾ, ਲੈਅ, ਇਸਨੂੰ ਸਵਰੂਪ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਚਿਹਨ, ਚੱਕ੍ਰ, ਅਰਥ ਮਨੋਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੈਅ ਤਾਲ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਕੀ ਕੌਮ ਦੇ ਰਾਖੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਹੱਤਵ ਵੱਲ ਕਦੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ ਹੈ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੈਅ ਤਾਲ ਦੇ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ ਹੈ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਿੰਨਿਆ ਕੁ ਨੂੰ ਇਸ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਵਜੀਫੇ ਦੇ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਬਣਨ ਦਾ ਮੋਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ? ਇਸ ਵਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਸ਼ਰਮ ਆਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ। ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਕਾ ਸੰਭਾਲੀਏ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਮੁਖ ਉਜਲਾ ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ, ਬੜੀ ਉਚ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਕੀਰਤਨੀਏ ਉਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਭਾਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਗੜੀਆ ਦੀਆਂ ਉਹ ਲੰਮੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪੜੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਰੇਡੀਉ ਤੇ ਨੀਝ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਰਿਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਹੁਣ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਗੀ ਉਹ ਆਲਾਪ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਕਹਿ ਉਠੇ ਕਿ

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸ ਕਿਆ ਦੀਜੈ

ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਈ ਮੇਰੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਜਲੰਧਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੋਢੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਹੀ ਆਈ ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਕੌਮ ਦੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਰੰਦਾ, ਨਾ ਦਿਲਰੁਬਾ, ਨਾ ਤਾਉਸ। ਸਭ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਂਡੋਲਿਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ। ਕੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮਿਆਰ ਇਹੀ ਹੈ? ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਜਰਨ ਨਾਲ ਇਹੀ ਆਖਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਜਿਥੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਖਾਵਜੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਉਤਮ ਸਿੰਘ, ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ, ਤਰੰਗੜ, ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਲਕੂਣੀ, ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ, ਭਾਈ ਸੰਤੂ, ਭਾਈ ਮੁੰਦਾ, ਭਾਈ ਦਾਦ, ਭਾਈ ਚਿਰਾਗ, ਮਾਸਟਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਅੱਜ ਦਾ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਇੰਨ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਨਹੀਂ। ਸਾਧੇ-ਗੁਣਾ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਮੇਲਨ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜਵਾਬ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਿੰਨਰ, ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਪਰਧਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜਖਮੀ, ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੁੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਚਿਰਾਗ, ਭਾਈ ਮੋਤੀ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਅਲਮੱਸਤ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੌਮ ਨੇ ਇਸ ਪਾਏ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਐਵਾਰਡ ਤਾ ਬਥੇਰਿਆ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਕੀ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਇਕ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਪੁਰਖਿਆ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪਹਿਚਾਨ ਬਣੀ ਰਹੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸਾ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਤਾਲ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਬੇਅੰਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਇਸਨੂੰ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਕਿਉਂ ਕਿ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੈਅ ਦਾ ਨਾਪ ਤੋਲ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਵੈਯਾ, ਸੋਰਠਾ ਚਾਲ ਹੈ। ਪਰ ਲੈਅ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ। ਕੋਈ ਤਾਲੀ ਦੇ ਕੇ ਗਿਨਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਲੈਅ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾ ਸਮਝ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਠ ਅਸੁਧ, ਅਰਥ-ਹੀਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਤਾਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਰਚੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ, ਸਾਰੀ ਛੰਦਾਂ ਬੰਦੀ ਲੈਅ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੈ। ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਤਾਲ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ ਛੰਦ ਦੇ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥ ਤਾਲ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਖ ਨੇ ਨਿਤਾਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ਦੂਜਾ ਸਾਥ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਗਾਏ, ਨਾ ਸਲੋਕ, ਛੰਤ ਪਉੜੀ ਵਜਾਉਣੀ ਪਏ। ਨਾ ਧਰੁਪਦ, ਚੋਤਾਲੂ ਪੜਤਾਲੂ ਕੋਈ ਸੁਣੇ ਨਾ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਉਸਤਾਦ, ਟਕਸਾਲ, ਵਿਦਿਆਲੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਰ ਖਾਣੀ ਪਏ। ਪੁਛਣ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਿਥੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਿਆ? ਜਵਾਬ ਜੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਚੋਂ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਚਰਨ ਹਨ। ਹੁਣ ਸੋਚਣਾ ਤੁਸੀਂ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਸਦਕਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਕੀ ਢਾਹ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿੰਨਿਆ ਕੁ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਸੰਵਾਰਿਆ, ਗੁਆਇਆ ਹੈ। ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਿਰਸਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਹੈ

ਇਸਨੂੰ ਸੰਭਾਲੋ, ਸੰਭਾਲੋ, ਸੰਭਾਲੋ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤਹਿ

Bhai Mardana Institute of Music
7 2 0 2 H i d a l g o S t .
Buena Park, California, USA-90621

Book Review of:
Life and Legacy of Guru Nanak Dev ji
Book by-* S. Makhan Singh

The hardbound pictorial edition, 'Life and Legacy of Guru Nanak Dev Ji' is dedicated to the 550th Birth Anniversary of Sri Guru Nanak Dev Ji celebrated world over with great devotion, spirit and fervour in 2019. The ways in which this great occasion was celebrated were varied and publications and literature was one effective way through which the devotees paid their humble tribute to the great reformer, spiritual leader and saint. Guru Nanak was a great thinker, philosopher and builder who laid the tenets of Sikh faith and gave an institutionalized form to it. Many authors have written books dedicated to the eternal glory of Guru Nanak Dev Ji echoing the cardinal principles that are an integral part of the psyche of the Sikhs since immemorial times. Ineffable discourse, philosophy and stories of the Great Guru are being replicated in various ways so that the people across all age groups are attached to it through an eye of faith, understand the tenets with an eye of rationality and logic and imbibe it with commitment and devotion in their hearts, minds and souls.

Guru Nanak's all-embracing vision, arduous sojourns, fervent opposition to the outmoded conventions and extensive dialogues at various religious places with prominent religious leaders belonging to several sects establishing the futility of rituals are cited in this pictorial book in vibrant sketches touching the chords of the hearts of one and all.

The episodes related to the early life of Guru Nanak Dev ji are depicted with appropriate captions exhibiting that His childhood had a divine streak. Child Guru was not an ordinary child and influenced one and all who came in His contact. His teacher was mighty influenced by the thoughts of Guru that were beyond any worldly education and religion. Guru Sahib questioned the prevalent futile tradition of wearing Janeu or the sacred thread. Guru Nanak asked the Pandit to tie him a thread that is permanent and does not perish. Such a thread is to be woven with essential values of life like, compassion, commitment, modesty and truth.

The 'Sacha Sauda' episode establishes the primacy of fair occupation in one's life. Guru Nanak had joined the vocation of his father in His early years and as a shopkeeper, fairness in dealings was vital to him. 'Na Koi Hindu Na Musalmaan', pronounced by the Guru establishes oneness in society of those times fragmented on the basis of religion and marked by religious bigotry. Guru Nanak had meal with Bhai Lalo contravening the norms entrenched in the society dispelling the caste system and echoing that all are born from one God and this episode is outlined in a poignant manner. Bhai Mardana, the lifelong companion of the Guru who accompanied him on the Udasis belonged to low caste and this bond is reflected in the paintings depicted in the book. Sajjan thug was explained the importance of honest labour or Kirat in one's life. To Sidhas at Sumer Parbat, the Guru explained that True Name is the only refuge for illuminating the minds and one can actually remain detached in the midst of mammon and the picture to this effect is heart-touching.

Guru Nanak raised his voice against the atrocious rulers of those times. When He condemned Babur for unleashing terror on the innocent masses, Guru Sahib was put into a jail where He was made to grind grains. The flow of divine Kirtan in the prison made Babur visit the place freeing the imprisoned there for after meeting Guru Nanak, a feeling of remorse was in his heart.

After ameliorating a number of kings, mullas, pandits and common people, Guru Nanak settled on the banks of River Ravi at Kartarpur Sahib where he lived for 18 years implementing the principles that He had preached during his sojourns. The socio-economic maxim, Kirat Karo, Wand Chako and Nam Japo was the base of the community life at Kartarpur. When Guru Sahib left for the heavenly abode, both the communities, Hindus as well as Muslims wanted to perform the last rites of the Guru as per their religious traditions reiterating that the followers of Nanak were from all religions. Nanak Nam Leva endorse his universal teachings till date. The epoch in which Guru Nanak lived was turbulent and we can feel that the present times are no less challenging and so, there is a need to reassert and endorse the human values taught by the First Guru very ardently in the present epoch.

One of the effective means to disseminate these eternal values to the people is through literature and this pictorial publication endorses and preserves our scholastic heritage. This book has two-fold distinctive objectives, firstly, to make the people aware of the glorious past and secondly, make earnest efforts to preserve our literature and heritage for posterity. Echoing the importance of the Sikh history, the book imparts a moral lesson effortlessly.

The exclusive paintings are provided by the courtesy of Punjab & Sind Bank, V & A Museum and Museums of DSGMC and SGPC from their archives along with various internet sites giving an embellished view into the life episodes very vividly outlining the facial expressions of the characters depicted by the painters and the background of the life episode of the Guru.

S. Makhan Singh has written a number of books and his recent book is a continuation of his previous pictorial collection that was widely appreciated. The life and legacy of Guru Nanak has been portrayed in a noteworthy way engrossing the readers in an overwhelming manner. This illustrious pictorial book published by Sikh Foundation is a laudable effort in explicating the historical narratives in a unique and stimulating way. One is transmuted into another world altogether. The eternal message of Guru Nanak is conveyed through the book in an interesting and effective manner.

*Book Review of: Life and Legacy of Guru Nanak Dev Ji

Book by: Makhan Singh

Published by: Sikh Foundation, 2019

Printed by: Imprint Solutions

Price: Rs. 990/-

Review by :

Prof. (Dr.) Harpreet Kaur

Principal

Mata Sundri College of Women

University of Delhi

Mob: +9811700465

ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਪ੍ਰੈਸ ਰਿਲੀਜ਼

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ 400 ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ‘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਵੈਬੀਨਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੈਬੀਨਾਰ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਚਾਰੀਆ ਸ੍ਰ. ਮਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗਿਆਤਾ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੈਬੀਨਾਰ ਤੋਂ ਜੁੜੇ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਲਜ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਾ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਕਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਵੈਬੀਨਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਡਾ. ਅਰਜਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਭੇਦ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ। ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਮਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਜਿੱਥੇ ਰਾਗਾਤਮਕ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅਪਨਾਉਣ ਤਾਂ ਕਿ ਸੰਗਤ ਉੱਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੌਰਾਨ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਲੀਕੇ ਗਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਉਲੀਕੇ ਗਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹੈ। ਡਾ. ਕਵੰਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਚਰਚਾ ਉਪਰੰਤ ਹੁਣ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਗਏ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰੀ, ਦੱਖਣੀ, ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਅਚਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਗ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਸਕੀਏ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਪਰੰਤੂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੋਗ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੋਤੀ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਯਸਪਾਲ ਸ਼ਰਮਾ, ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰਦੀਪ ਕੌਰ ਜਲੰਧਰ ਡਾ. ਸਵਰਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਸ਼ਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਡਾ.ਅਰਜਪ੍ਰੀਤ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ

ਰਾਗ ਤਿੰਝੋਟੀ

ਅਤਿਅੰਤ ਮਿੱਠਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਤਿੰਝੋਟੀ ਖਮਾਜ ਠਾਠ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਹਿਰ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਦ ਸੰਵਾਦ ਗੰਧਾਰ-ਧੈਵਤ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਤੀ ਰਾਗ ਵਕ੍ਰ ਚਾਲ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿੜਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :

ਸ ਰ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਪ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ, ਸ ਰ ਮ ਗ, ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਪ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ।

ਇਸ ਦੇ ਆਰੋਹ ਵਿੱਚ ਕੋਮਲ ਨਿਖਾਦ ਜੇ ਵਰਜਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਤੀ ਅਲਪ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਅਵਰੋਹ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਰ ਖੁੱਲ੍ਹਕੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਪਟਵਰਧਨ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਖਾਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਆਰੋਹ: ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ, ਧ ਨੁ ਸੰ

ਅਵਰੋਹ: ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ, ਮ ਗ, ਰ ਸ

ਮੁੱਖਅੰਗ: ਧ੍ਰ ਸ ਰ ਮ ਗ, ਨ੍ਰ - ਪ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ

ਚਾਲ: ਸ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ, ਧ੍ਰ ਸ ਰ ਮ ਗ - ਰ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ, ਧ੍ਰ ਸ ਰ ਮ ਗ ਰ ਸ, ਸ ਰ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ - ਪ੍ਰ, ਧ੍ਰ - ਸ,
ਧ੍ਰ ਸ - ਰ ਮ ਗ - ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ, ਰ ਸ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਪ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ, ਰ ਮ ਪ ਧ ਨੁ ਧ - ਪ - ਧ ਪ ਮ
ਗ - ਰ ਪ ਮ ਗ - ਮ ਗ ਰ ਸ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਪ੍ਰ ਸ, ਰ ਮ ਪ ਧ ਨੁ ਧ ਪ ਧ ਸੰ, ਰੰ ਸੰ ਨੁ ਧ ਪ -
ਨੁ ਧ ਪ - ਧ ਸੰ ਰੰ ਨੁ ਧ ਪ ਧ ਸੰ, ਧ ਸੰ ਰੰ ਗੰ - ਸੰ ਰੰ ਨੁ ਧ ਸੰ, ਧ ਪ ਮ ਗ - ਰ ਮ ਪ
ਧ ਨੁ ਧ ਪ, ਧ ਪ ਮ ਗ - ਸ ਰ ਗ ਸ ਨ੍ਰ ਧ੍ਰ ਸ।

ਤਿੰਝੋਟੀ (ਤਿੰਨ ਤਾਲ)

ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ॥

ਤਨੁ ਬਿਨਸੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥ ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥੧॥

ਧਨੁ ਦਾਰਾ ਸੰਪਤਿ ਗ੍ਰੇਹ ॥ ਕਛੁ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲੈ ਸਮਝ ਲੇਹ ॥੨॥

ਇਕ ਭਗਤਿ ਨਾਰਾਇਨ ਹੋਇ ਸੰਗਿ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਤਿਹ ਏਕ ਰੰਗਿ ॥੩॥੪॥

(ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੯) ਅੰਗ ੧੧੮੬-੧੧੮੭

ਅਸਥਾਈ

				ਸ ਸ	ਨੁ ਧੁ ਪੁ ਸੁ ਧੁ	ਕੁ ਸ	ਸ ਰ ਮ
				ਮ ਨ	ਕ ਹਾ ਬਿ ਸਾ	ਯ	ਰਿ ਓ ਯ
ਗ	ਸ	ਨੁ	ਧੁ	ਸ ਸ	ਰ ਪ	ਮ ਗ ਰ	ਰ ਸ -
ਰਾ	ਯ	ਮ	ਨਾ	ਯ ਮ	ਤ ਨ	ਬਿ ਨ ਸੈ ਜ	ਮ ਸਿ ਓ ਯ
ਨੁ	ਧੁ	ਪੁ	ਧੁ	ਸ ਸ,	ਗ ਰ	ਸ ਨੁ ਧੁ ਪੁ	ਧੁ ਸ ਰ ਮ
ਪ	ਰੈ	ਯ	ਕਾ	ਯ ਮ,	ਮ ਨ	ਕ ਹਾ ਬਿ ਸਾ	ਯ ਰਿ ਓ ਯ
x				੨	੦		੩

ਅੰਤਰਾ

						ਧ ਮ ਪ ਸੁ ਧੁ	ਸੰ - ਸੰ ਰੰ
						ਇ ਹ ਜ ਗ	ਧੁ ਯ ਏ ਯ
ਨੁ	ਨੁ ਧੁ	ਪ	ਧੁ	ਸੰ -	- ਸੰ	ਸੰ ਨੁ ਧੁ ਪ	ਮ ਮ ਗ -
ਕਾ	ਯ	ਪ	ਯ	ਹਾ ਯ	ਯ ਰ	ਤੈ ਯ ਸਾ ਚਾ	ਮਾ ਨਿ ਆ ਯ
ਰ	ਗ	ਰ	ਸ	ਨੁ ਸੁ ਧੁ,	ਪੁ ਧੁ	ਸ ਨੁ ਧੁ ਪੁ	ਧੁ ਸ ਰ ਮ
ਇ	ਹ	ਬਿ	ਚਾ	ਯ ਰ	ਮ ਨ	ਕ ਹਾ ਬਿ ਸਾ	ਯ ਰਿ ਓ ਯ
ਰ	ਸ	ਨੁ	ਧੁ	ਸ ਸ			
ਰਾ	ਯ	ਮ	ਨਾ	ਯ ਮ			
x				੨	੦		੩

ਸੁਰਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ

ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੯ ॥

basā(n)th mehalaa 9 ॥

Basant, Ninth Mehl:

ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ॥

man kehaa bisaariou raam naam ॥

O my mind, how can you forget the Lord s Name?

ਤਨੁ ਬਿਨਸੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

than binasai jam sio parai kaam ॥1॥ rehaao ॥

When the body perishes, you shall have to deal with the Messenger of Death. ॥1॥Pause॥

ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥

eihu jag dhhooeae kaa pehaar ॥

This world is just a hill of smoke.

ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥੧॥

thai saachaa maaniaa kih bichaar ॥1॥

What makes you think that it is real? ॥1॥

ਧਨੁ ਦਾਰਾ ਸੰਪਤਿ ਗ੍ਰੇਹੁ ॥

dhhan dhaaraa sa(n)path graeh ॥

Wealth, spouse, property and household

ਕਛੁ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲੈ ਸਮਝ ਲੇਹੁ ॥੨॥

kashh sa(n)g n chaalai samajh laeh ॥2॥

- none of them shall go along with you; you must know that this is true! ॥2॥

ਇਕ ਭਗਤਿ ਨਾਰਾਇਨੁ ਹੋਇ ਸੰਗਿ ॥

eik bhagath naaraaein hoe sa(n)g ॥

Only devotion to the Lord shall go with you.

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਤਿਹੁ ਏਕੁ ਰੰਗਿ ॥੩॥੪॥

kahu naanak bhaj thih eak ra(n)g ॥3॥4॥

Says Nanak, vibrate and meditate on the Lord with single-minded love. ॥3॥4॥